

**ІННОВАЦІЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ: СУТНІСТЬ, ВИДИ,
СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ**

Наталія Шарата

У статті проаналізовано стан дослідження проблеми в науковій літературі та практиці.

**ИННОВАЦИЯ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ: СУЩНОСТЬ,
ВИДЫ, СТРУКТУРА ИННОВАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА**

Наталья Шарата

В статье проанализировано состояние исследования проблемы в научной : литературе и практике.

Ключевые слова: инновации.

**INNOVATION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM: ESSENCE, KINDS,
STRUCTURE OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL PROCESS**

Natalia Sharata

In the article the state of the problem research in scientific literature and practice is :nalysed.

Key words: innovations, pedagogical category, innovative pedagogical process.

Процес розвитку сучасної освіти характеризується динамізмом, багатогранністю творчих пошуків нових моделей, змісту, технологій, форм і методів навчання та педагогічної діяльності.

На всіх рівнях сучасної освіти представлено широкий спектр різних інновацій - соціальних, проблемних, дослідницьких, проєктивних тощо. І Проте ці інновації несуттєво впливають на вищий навчальний заклад у зв'язку з недостатньою технологічністю більшості з них і слабким теоретичним обґрунтуванням.

Для виявлення механізмів управління інноваційно-педагогічними процесами у ВНЗ необхідно розглянути стан сучасних досліджень у галузі інновацій в освіті взагалі.

Інновації або існують у всіх галузях буття, вони стають

компонентами життєдіяльності - у науці, освіті, мистецтві тощо. Освіта як підсистема громадської системи, якщо не рухається за тенденціями розвитку суспільства, то стає закритим, інертним і неефективним, оскільки працює тільки зі старою технологією. Вихід із такого стану можна знайти в раціональних і сучасних нововведеннях [1, с. 5]. Вони сприяють підвищенню ефективності й продуктивності навчально-виховної та педагогічної діяльності.

Із плином часу очевидним став той факт, що ступінь і структура освіти впливають на економічний та політичний статус особистості, її життєвий рівень. Саме тому інвестиції в освіту й науку дедалі більше розглядаються і як економічні інвестиції і починають включатися в найважливіші й капіталовкладення як інвестиції, тому що «найдорогоцінніший капітал це той, що укладається в людей» [1, с 8].

Проведений нами аналіз науково-педагогічної літератури показав, що автори розрізняють поняття «нововведення» та «інновація». Наукові джерела дають різні тлумачення одних і тих самих термінів.

Термін «інновація» є новою економічною категорією, яку ввів у науковий обіг австрійський (пізніше американський) учений Йозеф Алоїз Шумпетер (1883 - 1950) у першому десятилітті ХХ ст. У своїй праці «Теорія економічного розвитку» він виділив п'ять нових комбінацій змін у розвитку, а саме: використання нової техніки, технологічних процесів нового ринкового забезпечення виробництва; упровадження продукції з новими якостями; використання нової сировини; зміни в організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення; поява нових ринків збуту [2, с. 19].

Поняттям «інновація» позначають нововведення, новизну, зміну, уведення чогось нового. У процесі дослідження зазначеного поняття науковці умовно поділилися на дві групи відповідно до ототожнення або розмежування понять «нововведення» та «інновація».

На нашу думку, ці категорії мають змістові відмінності щодо результату, який планується досягти, створюючи нововведення або інновацію. Нововведення охоплює лише декілька етапів інноваційного процесу і може не впроваджуватися у виробництво, тоді як під процесом створення інновації розуміють повний цикл від генерації ідеї, створення нововведення і до його впровадження у виробництво. Отже, нововведення - це відповідно оформлений результат фундаментальних та/або прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт у будь-якій сфері діяльності, здійснених із метою підвищення її ефективності та не доведені до масового впровадження.

У основі визначення багатогранного поняття «інновація» науковцями використовуються статичний і динамічний підходи, у межах яких інновація розглядається як процес, зміна, об'єкт, результат і система.

У основі динамічного підходу лежать погляди науковців О. Алімова, Ф. Бездудного, С. Володіна, М. Волинкіна, В. Євтушевського, Л. Шаповалова, І. Гришина, Ю. Морозова, А. Суворова, Ш. Тацуно, Б. Твісса, які визначають інновацію як процес [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12]. Науковці Л. Водачек, О. Дацій, В. Покотилова, А. Пригожин, Ю. Яковець, Р. Мюллер визначають інновацію як зміну [13; 14; 15; 16; 17; 18].

У основі статичного підходу лежать погляди науковців, які називають інновацію результатом (Н. Авсянніков, І. Гришин, М. Иохна, Д. Кокурін, П. Ратанін, Р. Фатхутдинов [19; 8; 20; 21; 22; 23]; об'єктом (А. Базилевич, В. Мединський, Б. Райзберг, Е. Уткін) [24; 25; 26; 27].

Наша позиція ґрунтується на притаманній інновації ознаці щодо охоплення низки різномірних об'єктів, явищ, процесів, а тому під інновацією можна вважати процес, зміну, об'єкт, результат або систему.

Зупинимось на визначенні інновації як педагогічної категорії, що пов'язана з деякими визначеннями в соціології.

Одним із перших вважається термін, поданий Е. М. Роджерсом, він

визначає: «Нововведення - це ідея, що є для конкретної особи новою. Не має значення, є ця ідея об'єктивно новою чи ні, ми визначаємо її в часі, який минув з її відкриття або першого використання» [28, с. 222].

Югославський інститут із вивчення проблем освіти велику увагу приділяв дослідженню інновацій в освітньо-виховній діяльності. «Нововведення є певними свідомими змінами з метою покращення та розвитку освітньо-виховної технології. Припускається, що ці зміни мають стати новинкою в сучасній ситуації, але не завжди повністю новими ідеями або формами. Про деякі зміни ми говоримо як про нововведення, якщо вони навіть десь і колись уже проявлялися, але в даному середовищі набувають особливого значення і можуть стимулювати освітньо-виховний процес» [1, с. 8].

У педагогічній літературі ці терміни по-різному визначаються авторами, котрі займаються цією проблематикою. Поняття «інновація» уперше з'явилося в дослідженнях культурологів у ХІХ ст. і означало введення деяких елементів однієї культури в іншу [29].

Інновації, що застосовують в освіті, називають освітніми інноваціями. Аналізуючи дефініцію «освітня інновація», ми дійшли висновку, що в психолого-педагогічній літературі вона трактується неоднозначно. Так, інновації розглядають як процес, результат, технології, зміни. Узагальнення підходів до тлумачення дефініції «освітні інновації» подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення дефініції «освітні технологи»

Визначення	Авторське джерело
I. Динамічний підхід	
Інновація як процес	
Інновація – це процес створення, поширення й використання засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувались по-іншому	О. Я. Савченко [30, с. 356]
Інновація – цілеспрямований і керований процес внесення змін в освітню практику шляхом створення, розповсюдження та освоєння нововведень	О. В. Попова [31]
Інновація – це комплексний, цілеспрямований процес створення, розповсюдження і використання новацій	Л. М. Ващенко [32, с. 45]
Інновація – процес оновлення чи вдосконалення теорії і практики освіти, який оптимізує досягнення її мети. Інновація в освіті є не лише кінцевим продуктом застосування новизни в навчально-виховному й управлінському процесах із метою зміни (якісного покращення) суб'єкта та об'єкта управління і отримання економічного, соціального, науково-технічного, екологічного та іншого ефекту, а й процедурою їхнього постійного оновлення	Л. І. Даниленко [33, с. 45]
Інновація – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог	[34, с. 432]
Інновація – процес утілення в практику результатів експериментальних творчих досліджень	[35, с. 4]
Інновація як зміна	

Інновації – це зміни всередині педагогічної системи, які покращують організацію виховного процесу	[36, с. 3]
II. Статичний підхід	
Інновація як результат	
Інновація – це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем	[37, с. 5]
Інновація – результат (продукт) творчого пошуку особи або колективу, що відкриває принципово нове в науці й практиці, як результат народження, формування і втілення нових ідей. Якщо педагог відкриває принципово нове, то він є новатором, якщо трансформує наукову ідею в практику – інноватором	[38]
Інновація – це результат процесу розроблення і практичної реалізації основних гіпотез, ідей, моделей; створення, поширення й використання нових форм, методів, засобів для тих освітніх завдань, які досі не вирішувались або розв'язувались інакше як у теорії, так і на практиці	[32, с. 6]

Переважає більшість науковців під освітніми інноваціями розуміють процес, що спричиняє певні зміни в освітній системі.

У своєму дослідженні при тлумаченні сутності інновації ми

погоджуємося із трактовкою Ю. В. Колесникова і П. Н. Новикова «Інновації - суттєвий елемент розвитку освіти. Виражаються в тенденціях накопичення та видозміни різних ініціатив і нововведень в освітньому середовищі, які в сукупності призводять до більш-менш глобальних змін у сфері освіти і трансформації її змісту й якості... це актуально значущі та системно самоорганізовані нововведення, що виникають на підставі різноманіття ініціатив і нововведень, які стають перспективними для еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток, а також на розвиток більш широкого мультикультурного простору освіти» [39, с. 70].

Із метою з'ясування всебічної характеристики інновацій, пізнання, осмислення спільного і відмінного з іншими нововведеннями необхідно знати класифікацію інновацій, що дозволить якнайточніше обирати необхідне нове і розробляти оптимальну технологію його засвоєння, яка максимально враховуватиме специфіку нововведення.

Розмаїття специфічних умов в інноваційній діяльності призводить до того, що, незважаючи на спільність предмета інновацій, кожне її впровадження є унікальним.

Існують розбіжності між радикальними інноваціями і такими, що вдосконалюють або модифікують, відображають якісні розходження в рівні новизни відповідних нововведень і вказують на залежність одних від інших. Радикальні інновації є базою для наступних удосконалень. За цими розбіжностями простежуються два типи суб'єктів інноваційної діяльності, їхні організаційні структури багато в чому протилежні, а їхнє зіставлення є діалектичним. Після впровадження радикальної інновації вдосконалююча сприяє подальшому її розвитку й продовжує ефект. Проте на початкових стадіях радикальні інновації наштовхуються на опір із боку механізмів і структур удосконалюючої діяльності.

Класифікацію педагогічних інновацій розробляють: К. Ангеловські [1], Л. І. Даниленко [40], І. М. Дичківська [41], О. Г. Козлова [42], Л. А.

Машкіна [43], О. В. Попова [44], М. М. Поташник [45], Г. К. Селевко [46], Ю. М. Швалб [47] та ін.

Так, К. Ангеловські розглядає критерії, на підставі яких може проводитися класифікація видів інновацій. Перший критерій залежить від сфери, у якій здійснюється новизна. Другим загальним критерієм уживається спосіб виникнення новаторського процесу, третім - широта і глибина новаторських заходів, а четвертим - основа, на якій виникли інновації.

За першим критерієм, тобто залежно від того, у якій галузі та якому секторі освіти проводяться інновації, можна виокремити такі нововведення у: змісті освіти; технології; організації; управлінні; освітній екології.

Залежно від способів здійснення нововведень: систематичні, планові, заздалегідь замислені; стихійні, спонтанні, випадкові.

Залежно від широти і глибини новаторських заходів: масові, глобальні, систематичні, глибокі та часткові інновації [1].

Класифікацію педагогічних інновацій на основі компонентів педагогічного процесу (навчання, виховання й управління) та його складових (мети, завдань, змісту, структури, форми, методів, засобів, які, у свою чергу, розподілені на загальні й технічні) подає Л. І. Даниленко [40].

Г. К. Селевко пропонує класифікувати інноваційні технології за їх філософською основою (діалектичні та метафізичні, матеріалістичні та ідеалістичні, наукові й релігійні, антропософські та теософські, гуманні й антигуманні, вільного виховання та примусу); провідним фактором психологічного розвитку (біогенні, психогенні, соціогенні та ідеалістичні); підходом до дитини (авторитарні, педоцентричні, особистісно орієнтовані, гуманно-особистісні, технології співробітництва, вільного виховання тощо).

Узагальнену класифікацію ми знаходимо в І. М. Дичківської, яка

поділяє інновації на такі групи:

1. Залежно від сфери застосування: інновації в змісті освіти (оновлення змісту навчальних програм, підручників, посібників тощо); інновації в технології навчання та виховання (оновлення методик викладання та взаємодії у виховному процесі); інновації в організації педагогічного процесу (оновлення форм і засобів здійснення навчально-виховного процесу); інновації в управлінні освітою (оновлення структури, організації і керівництва освітніми закладами); інновації в освітній екології (архітектурне планування освітніх закладів, використання будівельних матеріалів, інтер'єр приміщень тощо).

2. Залежно від масштабу перетворень: часткові (локальні, одиничні) нововведення, не пов'язані між собою; модульні інновації (комплекс пов'язаних між собою часткових нововведень, що належать, наприклад, до однієї групи предметів, однієї вікової групи дітей тощо); системні інновації (охоплюють увесь навчально-виховний заклад) і передбачають перебудову всього закладу під певну ідею, концепцію або створення нового освітнього закладу на базі попереднього.

3. Залежно від інноваційного потенціалу: модифікаційні інновації (пов'язані з удосконаленням, раціоналізацією, видозміною, модернізацією того, що має аналог або прототип); комбінаторні інновації (передбачають нове конструктивне поєднання елементів раніше відомих методик, які в такому варіанті ще не використовувалася); радикальні або фундаментальні, глобальні, базові інновації (вони, як правило, є відкриттями, найчастіше виникають у результаті творчої інтеграції і сприяють створенню принципово нових навчальних засобів).

4. Залежно від позиції щодо свого попередника: заміщуючі інновації (їх запроваджують замість конкретного застарілого засобу), до них належать театральні, художні студії, спортивній секції, школи балету і танців тощо; скасовуючі інновації (їх суть полягає в припиненні діяльності

певних органів, об'єднання, скасування форми роботи, програми без заміни їх іншими, якщо вони неперспективні з огляду на потреби розвитку навчального закладу або гальмують його); відкриваючі інновації (передбачають освоєння нової програми, нового виду освітніх послуг, нової технології тощо); ретровведення (освоєння в навчально-виховному закладі нового, яке існувало в педагогічній практиці раніше).

5. Залежно від місця появи: інновації в науці (оновлення педагогічної теорії); інновації в практиці (оновлення педагогічної практики).

6. Залежно від часу появи: історичні інновації (відродження історико-педагогічної спадщини в нових умовах); сучасні інновації (інновації сьогодення).

7. Залежно від рівня очікування, прогнозування та планування: очікувані (планові) інновації; неочікувані (незаплановані) інновації.

8. Залежно від галузі педагогічного знання: виховні інновації (у галузі виховання); дидактичні інновації (у галузі навчання); історико-педагогічні інновації (у галузі історії педагогіки) тощо [41, с. 33-36].

Існують різні підходи до класифікації педагогічних інновацій. М. С. Бургін аналізує їх многогранність: політико-адміністративний підхід - зміни здійснюються політичною владою шляхом різних адміністративних заходів; нормативно-редуктивний підхід - спочатку спеціалісти розробляють те, що передбачається запроваджувати, а потім готуються кадри і здійснюється впровадження; емпірико-раціональний підхід - послідовно реалізуються етапи дослідження, розвитку, розповсюдження [48, с. 36 - 37].

На нашу думку, мета класифікації освітніх інновацій полягає у: дослідженні якісного різноманіття й особливостей різних освітніх інновацій, їх структури, тенденцій його зміни; формуванні й накопиченні бази даних освітніх інновацій; прийнятті рішень щодо раціоналізації

структури освітніх інновацій і тим самим підвищення якості об'єктів інноваційного управління в освіті.

Відповідно до сформованого підходу класифікації в загальній інноватиці нами використано предметну класифікацію, що включає такі групи освітніх інновацій, як: група педагогічних і техніко-технологічних інновацій у вищій освіті (нові навчальні плани і програми; нові педагогічні методи й освітні технології; нові посібники, підручники та інші навчально-методичні матеріали; нові елементи і методи виховної роботи в процесі навчання; нові матеріально-технічні засоби навчання; інформаційні технології навчання).

Якщо такі освітні інновації здійснюються одночасно, то ця сукупність може бути визначена як педагогічна реформа:

- група економічних інновацій у вищій освіті (інновації в галузі прогнозування і планування, що включає державне замовлення в галузі підготовки кадрів; інновації в галузі фінансування й інвестування вищої освіти, ціноутворення освіти, амортизація навчального обладнання, форм підприємництва тощо).

Якщо такі інновації здійснюються одночасно, то в цілому вони можуть визначатися як економічна реформа вищої освіти:

- група соціальних інновацій у вищій освіті, що включає інновації в соціальному статусі професорсько-викладацького складу, формах і методах оплати праці й мотивації, в умовах праці працівників вищої освіти; інновації в кадровому складі тощо.

Єдине й одночасне застосування вищезазначених інновацій можна кваліфікувати як реформу соціальної сфери вищої освіти:

- група інституціональних освітніх інновацій, у тому числі створення нових ВНЗ, факультетів, кафедр, навчальних центрів за новими напрямками підготовки фахівців та іншої інституціональної освіти в системі вищої освіти; нові освітні стандарти; нові спеціальності та

спеціалізації підготовки кадрів; нові інституційні форми інтеграції вищої освіти з наукою і бізнесом; оновлення структури вищої освіти.

Комплексне проведення таких освітніх інновацій може вважатися інституціональною реформою у вищій освіті:

- група політико-управлінських інновацій, нові законодавчі й інші нормативні акти у сфері вищої освіти; інновації в освітній політиці (у системі пріоритетів, розробці стратегій), в управлінні вищою освітою (у оргструктурах управління, організації вищої освіти, кадрах управління, маркетингової діяльності тощо).

Сукупність такого роду інновацій може вважатися політико-управлінською реформою вищої освіти.

Таким чином, вищезазначені групи освітніх інновацій так чи інакше пов'язані між собою і разом можуть кваліфікуватися як комплексна реформа вищої освіти.

Крім того, на нашу думку, важливо мати уявлення про псевдоінновації в освіті, котрі пов'язані з її поверховими змінами, спекулятивними інтересами суб'єктів освітніх інновацій, а також із мотивами дискредитації освітніх реформ за рахунок псевдоноваторської діяльності.

Нами розподілено інновації такого роду на дві групи: перша група - це породжені суб'єктивізмом інновації, що не забезпечують реальну ефективність освітньої системи і проводяться з метою: штучного оновлення змісту, методів і форм освіти, включаючи її систему управління (інноваційна імітація); дискредитування прогресивного курсу на оновлення, блокуючи необхідні освітні інновації і впроваджуючи морально застарілі, неадекватні ситуації новизни (інноваційна дискредитація); реалізації амбіцій, навіювання організації авангардної, але поки що неефективної новизни (інноваційна амбіція).

До другої групи псевдоінновацій в освіті належать ті, що стосуються

зовнішнього боку освіти та є поверховими, наприклад, у галузі піару, перейменування інститутів в університети, шкіл у ліцеї, училищ у коледжі без суттєвого оновлення процесу навчання.

Таким чином, слід зауважити, що типології педагогічних інновацій вибудовані на основі різноманітних підходів. Виокремити їх види досить складно, тому що сфери освіти настільки тісно взаємопов'язані, взаємозумовлені та взаємозалежні, що інновації в одній із них зумовлюють інновації в будь-якій іншій.

Виходячи з вищезазначених підходів до розуміння інновацій та їх класифікації, очевидно одне, що інноваціями потрібно управляти і їх ефективність залежить від ефективності управління інноваційними процесами в закладі освіти.

Література

1. Ангеловски К. Учителя и инновации : кн. для учителя : пер. с македон. / К. Ангеловски. - М. : Просвещение, 1991. - 159 с.
2. Шумпетер И. Теория экономического развития / И. Шумпетер ; [пер. с нем. : В. С. Автономова, М. С. Любского, А. Ю. Чепуренко]. - М. : Прогрес, 1982. - 455 с.
3. Алимов А. Н. Управление инновационным циклом / А. Н. Алимов, Н. П. Гончарова, М. Г. Дражан, Д. Н. Черванев. - К. : Наукова думка, 1993. - 220 с.
4. Бездудный Ф. Ф. Сущность понятия инновация и его классификация / Бездудный Ф. Ф., Смирнова Г. А., Несаева О. Д. // Инновации. - 1998. - № 2 - 3. - С. 3-13.
5. Володін С. К. Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку / С. А. Володін. - К. : ЗАТ «Нічлава», 2007. - 384 с.
6. Волынкина Н. В. Правовая сущность термина «инновация» / Н. В. Волынкина // Инновации. - 2006. - № 1. - С. 5-18.

7. Євтушевський В. Становлення і розвиток інновацій у вищій школі / В. Євтушевський, Л. Шаповалова // Вища освіта України. - 2006. - № 2 - С. 62 - 66.

8. Інноваційний менеджмент сталого розвитку на прикладі агропромислового комплексу / укл. : І. Я. Гришин, Д. І. Мазоренко, О. К. Бурова та ін. ; за ред. Д. І. Мазоренка, О. К. Бурової. -Х., 2005. - 546 с.

9. Морозов Ю. П. Инновационный менеджмент : учеб. пособие для вузов / Морозов Ю. П., Гаврилов А. И., Городнов А. Г. - [2-е изд. перераб. и доп.]. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 471 с.

10. Суворов А. П. Инновационный менеджмент : учеб. пособие / А. П. Суворов. - Йошкар-Ола, 1999. - 144 с.

Тацуно Ш. Стратегия - технополисы / Ш. Тацуно ; пер. с англ. ; общ. ред., вступ. ст. В. И. Данилова-Данильяна. - М. : Прогресс, 1998. - 344 с.

12. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс [сокр. пер. с англ.] ; авт. предис. и науч. ред. К. Ф. Пузыня. - М. : Экономика, 1989. - 271 с.

13. Водачек Л. Стратегия управления инновациями / Л. Водачек, О. Водачкова ; [сокр. пер. со словац. / авт. предисл. В. С. Рапопорт]. - М. : Экономика, 1989. - 167 с.

14. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України : [монографія] / О. А. Дацій. -К. : ННЦ ІАЕ, 2004. - 428 с.

15. Покотилова В. І. Управління інноваційною діяльністю в аграрному виробництві : [монографія] / В. І. Покотилова. - К. : ННЦ ІАЕ, 2008. - 304 с.

16. Пригожин А. И. Нововведения стимулы и препятствия. (Социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. - М.: Политиздат, 1989. - 271 с.

17. Яковец Ю. В. Ускорение научно-технического прогресса : теория

и экономический механизм / Ю. В. Яковец. - М.: Экономика, 1988. - 333 с.

18. Miiier R. Das Management der Innovation / R. Miiier. - Frankfurt am // Mein, 1973.

19. Авсянников Н. М. Инновационный менеджмент / Н. М. Авсянников. - М.: ИНФРА-М, 2002. - 295 с.

20. Йохна М. А. Економіка і організація інноваційної діяльності : [навч. посібник] / М. А. Йохна, В. В. Стадник. - К. : Академія, 2005. - 400 с.

21. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. - М. : Экзамен, 2001.-576 с.

22. Ратани П. И. Инновационное предпринимательство в переходной период России к рынку / П. И. Ратани. - М. : Известия, 1993. - 174 с.

23. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : [учебн. для вузов] / Р. А. Фатхутдинов. - [5-е изд.]. - Спб. : Питер, 2005. - 448 с.

24. Базилевич А. И. Инновационный менеджмент : [учебник] / Базилевич А. И., Аврашков Л. Я., Бобков Л. В.; [2-е изд. перераб. и доп.]. - М. : Вузовский учебник, 2008. - 464 с.

25. Медынский В. Г. Инновационный менеджмент : [учебн.] / В. Г. Медынский. - М. : Инфра-М, 2002. - 292 с.

26. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовський Л. Ш., Стародубцева Е. Б. - [2-е изд., исп.]. - М.: ИНФРА-М, 1999. - 479 с.

27. Уткин Э. А. Инновационный менеджмент / Уткин Э. А., Н. И. Морозова, Г. И. Морозов. - М. : АКАЛИС, 1996. - 208 с.

28. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика: учебное пособие для инженерно-педагогических техникумов / В. С. Безрукова. - Екатеринбург : Изв-во «Деловая книга». - 1996.

29. Слостенин В. А. Педагогика : инновационная деятельность / В.

А. Слостенин, Л. С. Подыпова. - М. : ИЧП Изд-во «Магистр», 1997. - 224 с.

30. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. - К. : Освіта, 1997.-400 с.

31. Попова О. В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні в ХХ столітті / О. В. Попова. - Харків : ОВС, 2001. -256 с.

32. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону / Л. М. Ващенко : моногр. - К. : Видавниче об'єднання «Тираж», 2005. - 380 с.

33. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів діяльності директора загальноосвітньої школи : моногр / Л. І. Даниленко. -К. : Логос, 2002. - 140 с.

34. Волкова Н. П. Педагогіка : [посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. П. Волкова. - К. : Видав. центр «Академія», 2002. - 576 с.

35. Матіюк І. Інноваційні підходи до створення моделей навчального процесу /

І. Матіюк // Директор школи. - 2001. - № 19 (163). - С. 4 - 5.

36. Підласий І. Педагогічні інновації / І. Підласий, А. Підласий // Рідна школа. - 1998. -№ 12. -С. 3-17.

37. Педагогічні інновації у сучасній школі / Відп. ред. Г. Єрмаков. - К. : Освіта, 1994.-253 с.

38. Паламарчук В. Ф. Інноваційні процеси в педагогіці / В. Ф. Паламарчук // Педагогічні інновації у сучасній школі. - К. : Освіта, 1994. - С. 5 - 9.

39. Энциклопедия профессионального образования : Т1. / Под. ред. С. Я. Батышева. - М. : АПО, 1998.

40. Даниленко Л. Я. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах / Л. Я. Даниленко : [монографія]. - К. : Міленіум, 2004. - 358 с.

41. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навч.

посіб.] / Ілона Миколаївна Дичківська. - К. : Академвидав, 2004. - 352 с. - (Альма-матер).

42. Козлова О. Г. Методика інноваційного пошуку вчителя : [навч.-метод. посіб.] / Олена Григорівна Козлова. - Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1998. - 96 с.

43. Машкіна Л. К. Інноваційні педагогічні технології у структурі системи ступеневої підготовки вихователя дітей дошкільного віку : метод, рекомендації та орієнтовна робоча навч. програма, 11 освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» / Л. А. Машкіна. - Хмельницький : Вид-во ХПУ, 1999.

44. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в ХХ столітті: автореф. на здобуття наук, ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.2001 / Олена Василівна Попова. - Харків, 2002. - 38 с.

45. Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество / М. М. Поташник. - М. : Знание, 1987. - 80 с.

46. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учеб. пособие / Г. К. Селевко. - М. : Народное образование, 1998. - 316 с.

47. Швалб Ю. М. Принципи та моделі психологічної експертизи / Ю. М. Швалб // Практична психологія та соціальна робота. - 2000. - С. 22 - 25.

48. Бургин М. С. Инновации и новизна в педагогке / М. С. Бургин // Советская педагогика. - 1989. - № 2. - С. 36 - 37.